

UDK 821.163.4(497.6).09(049.3)

Primljeno: 10. 11. 2025.

Stručni rad  
Professional paper

**Ena Begović-Sokolija**

## ***SIMILE IN DIVERSO: POETIKE DIVANSKOG I BAROKNOG PJESNIŠTVA***

***(Ali Hasanović, Naj i lira. Tipološke veze divanskog pjesništva  
Bošnjaka i poezije hrvatskog baroka: komparativna analiza,  
Fondacija “Baština duhovnosti”, Mostar, 2025)***

Književna povijest Bosne i Hercegovine i šireg južnoslavenskog prostora gotovo u pravilu opisuje se metaforom *raskršća* – mjesta na kojemu se susreću, sukobljavaju i prepliću različite tradicije, religijski kodovi i estetski obrasci. Ta ideja, koju je u književno-naučnu literaturu uveo Safvet-beg Bašagić i razradili je potonji bosnisti poput Midhata Begića, Muhsina Rizvića i Enesa Durakovića, polazište je i knjige Alija Hasanovića *Naj i lira*. Naime, kako i sam naslov kazuje, u njoj se nastoje utvrditi tipološke veze, odnosno srodnosti koje ne proizlaze iz direktnog kontakta između divanske književnosti bošnjačkih pjesnika i hrvatske barokne poezije, nego iz zajedničkih duhovno-estetskih obrazaca, poetoloških mehanizama i simboličkih matrica. Stoga Hasanović pristupa dvama književnim sistemima ne kao zatvorenim već kao dinamičnim i višeslojnim: divanskom pjesništvu, oblikovanom u duhu sufijske duhovne poetike, i hrvatskom baroku, prožetom katoličkom kontemplativno-mističkom tradicijom i poetikom baroknog spiritualizma. Knjiga u svom simboličnom naslovu spaja orijentalni instrument *naj* (simbol islamske duhovnosti, sufizma) i zapadnu lirsku tradiciju (u kojoj je *lira* smatrana darom bogova i docnije posredništvom do Boga), pokazujući time da su interkulturalni i interliterarni pristupi ključni za razumijevanje složene baštine Balkana.

Osim uvodnih i zaključnih razmatranja, knjiga je strukturirana u pet poglavlja. Hasanović polazi od uvida da su ranija istraživanja divanske poezije često bila opte-

rečena evropocentričnim mjerilima estetske vrijednosti (zbog čega je ona i potcjenjivana), dok su hrvatski barokni autori čitani isključivo u okvirima zapadnoevropskih književnih tokova. Takva reduktivna optika zapostavljala je složene tipološke paralele koje se uspostavljaju između dviju naizgled udaljenih tradicija. Autor podsjeća na prethodne komparatističke nagovještaje Čedomila Veljačića, Muhsina Rizvića, Dragiše Živkovića i drugih, koji su upozoravali na potrebu sagledavanja analogija između sufijsko-divanske i refleksivno-religijske barokne lirike. Upravo tu prazninu Hasanović pokušava ispuniti kombinirajući historijsko-poetološki, tipološko-komparativni i imagološki pristup. Pravovremeno odbacuje potrebu da se traže direktne historijske veze između dviju književnosti koje bi zahtijevale dokaziv utjecaj, posrednika ili tekstualnu transmisiju. Umjesto toga, autor se rukovodi načelom da poetske srodnosti mogu postojati bez kontakta, kao rezultat analognih religijsko-filozofskih iskustava (duhovna potraga, mistička ljubav, kontemplacija Apsoluta), istovjetnih retoričkih obrazaca (alegorija, simbol, figure ponavljanja) i strukturirane estetike transcencije (odnos čovjeka i Boga).

U prvom poglavlju "Društveno-historijski kontekst i poetika divanskog pjesništva", detaljno se razmatra divansko pjesništvo Bošnjaka, ukorijenjeno u sufijskoj mistici i perzijsko-turskim uzorima. Autor analizira kako je ova poezija nastajala pod osmanskom vlašću od 1463. do 1878. godine, ističući njenu intertekstualnost s Kur'anom. Pritom Hasanović jasno artikulira razliku između pobožnosti i mističkog iskustva, pokazavši da divanska poezija nadilazi puku religioznu didaktiku i teži duhovnom iskustvu ljubavi, čežnje, odsutnosti i sjedinjenja s Božanskim.

Navedeno potvrđuje čitavim simboličkim sistemom tema i motiva analiziranih u drugom poglavlju ove studije (tevhid, leptir i svijeća, kaplja i more, slavuj i ruža, vino i ljubav, Muhammed, a.s., i Ehli-bejt), a što funkcioniра kao alegorijski kod sufijskog iskustva. Kao primjere autor navodi stihove kanonskih bošnjačkih pjesnika divanske književnosti: Abdulvehaba Ilhamije, Abdullaha Bošnjaka, Fadil-paše Šerifovića, Hasana Kaimije, Huseina Lamekanija, Ahmeda Vahdetija, Mehmeda Mejlije, Muhameda Karamusića Nihadije, Mahmud-paše Adnija, Abdulaha Mahira, Ahmeda Taliba, Mehmeda Favzije, Ahmeda Ruždija, Muhameda Nerkesije, Zijaije Mostarca i drugih. Autor precizno definira i ključne pjesničke forme (gazel, kasida, mesneviya, rubaija) te pokazuje kako njihova stroga forma nije ograničavala pjesnikovu kreativnost, nego je bila okvirom za artikulaciju duhovnog nadahnuća.

U trećem poglavlju knjige Hasanović, nakon što je ukazao na probleme u definiranju baroka u dosadašnjoj književnoj historiografiji, ipak daje konciznu, ali teorijski preciznu sliku hrvatskog baroka i njegovih različitih manifestacija: od veze s hrvat-

skom renesansnom poezijom 16. stoljeća do marinizma i drugih talijanskih utjecaja u djelu Ignjata Đurđevića, Ivana Gundulića, Džive Bunića i Vladislava Menčetića. Naglašava i četiri temeljna žanra hrvatskog baroknog pjesništva (ep, lirski pjesma, poema i melodrama) te ističe *conchetto* kao središnji pojam barokne poetike, oslanjajući se pritom na relevantne istraživače (Pavao Pavličić, Dunja Fališevac, Ivana Brković).

Teme i motivi u religiozno-refleksivnom baroknom pjesništvu (poput prolaznosti života, dočaravanja smrti, žene kao simbola prolaznosti i propadanja, potom grijeha i pokajanja) analizirani su u četvrtom poglavlju na primjeru pjesništva Džive Bunića, Ivana Gundulića, Mavra Vetranovića, Ignjata Đurđevića, Petra Kanavelića i drugih hrvatskih autora. Autor ne ulazi u opširne interpretacije, nego analizira poetiku unutrašnje drame karakteristične za barok: stalni pokušaj prevladavanja granice između slasti i pokore, svjetovnog i onostranog, tijela i duše. Upravo se u tome, kako u nastavku pokazuje Hasanović, nalazi dodirna tačka između hrvatskog baroka i divanske sufijske lirike: složen čovjekov duhovni put prema Bogu. U baroku taj je odnos strukturiran prema teološkoj vertikali pokajanja; u divanskoj poeziji, pak, prema mističkom zanesenju i čežnji. Međutim, u oba slučaja, ljubav je središnja kategorija duhovne spoznaje.

Najznačajniji doprinos knjige zasigurno je u petom poglavlju, u kojem autor donosi komparativnu analizu tipoloških veza, simboličkih i tematskih srodnosti između divanskog pjesništva Bošnjaka i hrvatske religijsko-refleksivne barokne poezije. Također, Hasanović ukazuje i na razlike: divanska poezija je elitistička i ezoterijska, nastala u relativno mirnoj osmanskoj zaleđeni, dok je barok podređen crkvenim direktivama i borbi protiv reformacije. Tako, primjerice, kada autor uspoređuje pjesništvo Salahudina Uššakija i njegov specifičan odnos prema Poslaniku Muhammedu, a.s. s odnosom prema Isusu u pjesništvu Junija Palmotića, on ističe tipološke veze u motivima leptira i svijeće (simbolima duhovne žrtve i ljubavi), ali i značajne razlike: u divanskom pjesništvu grijeh i *memento mori* integrirani su u sufijski put prema jedinstvu dok u baroku služe moralnoj pouci i izazivanju straha od smrti.

I neke druge simboličke i tematske srodnosti (leptir koji izgara u plamenu svjetlosti u divanskoj sufijskoj poeziji naspram duše koja se predaje ognju Božije ljubavi u hrvatskoj baroknoj poeziji, ili slavuj i ruža u prvoj a duša i Bogorodica u drugoj književnoj tradiciji) u kojima Hasanović otkriva zajednički sloj dvaju različitih poetičkih sistema (u prvom primjeru mistička ekstaza i žrtvovanje ega, a u drugom alegorija ljubavnog odnosa) nisu samo ilustrativne, nego su uvjerljivo argumentirane, jer autor jasno pokazuje kako se one pojavljuju kao izraz zajedničke duhovne antropologije i kulturnih interakcija uprkos kulturalnim razlikama i povijesnim sukobima.

Završni dio knjige otvara pitanje kulturnog prostora južnoslavenske interliterarne zajednice, pri čemu Hasanović smješta divansko i barokno pjesništvo u širi okvir međukulturnih dodira. Time se ova studija uklapa u savremene tokove komparativnih istraživanja, koja napuštaju uske nacionalne granice i teže sagledavanju književnih fenomena u transkulturnim perspektivama.

U konačnici, *Naj i lira* Alija Hasanovića predstavlja značajan doprinos našoj komparatistici i književnoj historiografiji. Knjiga pokazuje da se i naizgled udaljene tradicije mogu sagledavati iz perspektive zajedničkih estetskih i duhovnih horizonata. Ona otvara prostor za daljnja istraživanja: i u smjeru dubljeg kompariranja pojedinih autora i u širem okviru mediteranskog i evropsko-orijentalnog kulturnog kruga. Vjerovatno bi se moglo doći do zanimljivih zaključaka ako bi se u pojedinim segmentima ponudila šira komparativna mreža, primjerice u odnosu analiziranog pjesništva s talijanskim misticizmom ili španskim gongorizmom ili čak konceptualizmom. U svakom slučaju, Hasanović je u ovoj knjizi savremenim komparatističkim pristupom uspio prevladati nacionalne i konfesionalne granice u interpretaciji književnosti.

*Naj i lira* nesumnjivo predstavlja zrelo, argumentirano, metodološki jasno i konceptualno čvrsto istraživanje, koje otvara novo polje u proučavanju književnosti Bošnjaka i hrvatske književnosti starijih razdoblja. Hasanovićev pristup je interdisciplinaran i teorijski utemeljen, te knjiga zaslužuje značajno mjesto u savremenoj bosanskohercegovačkoj, ali i široj, nauci o književnosti.

Možemo zaključiti da je Ali Hasanović uspio ostvariti cilj zacrtan u Uvodu svoje studije *Naj i lira. Tipološke veze divanskog pjesništva Bošnjaka i poezije hrvatskog baroka: komparativna analiza*: ponuditi novi uvid u orijentalno-divansku poetiku i zapadnoevropsku baroknu poetiku, ali izvan isključivih okvira njihovih zasebnih estetika, ili, ako bismo to pojednostavljeno saželi, dokučio je sličnosti i dodirne tačke u naoko potpuno različitim poetičkim sistemima – dakle, *simile in diverso*.

Adresa autorice  
Author's address

Ena Begović-Sokolija  
Univerzitet u Sarajevu  
Filozofski fakultet  
ena.begovic@ff.unsa.ba